

Concepte ale modelului etnometodologic în analiza conversațională, cu aplicație la limba română

Luminița Mirela Cărăușu

Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, al cărei fondator a fost, în anii '50, H. Garfinkel¹. În opinia etnometodologilor, ordinea socială „nu este determinată de norme și reguli impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior; organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț”². Cei care au propus modelul etnometodologic de analiză a conversației³ susțin ideea că există un sistem *implicit* de organizare a conversației, acest sistem având două componente: una vizează *structura* intervențiilor dintr-o conversație, iar cealaltă *regulile accesului la cuvânt*.

Articolul de față își propune să ia în discuție trei concepte de bază ale modelului etnometodologic în analiza conversațională, și anume, *perechile de adiacență*, *corecturile* și *presecvențele*.

1. Perechile de adiacență

Intervențiile conversaționale pot aparține unui anumit act de vorbire, dar pot cuprinde și alte acte de vorbire. Dacă se urmăresc actele de vorbire în conversație, se observă că acestea „nu ocurează izolat: multe dintre ele au conexiuni cu alte acte de vorbire”⁴. Este vorba despre secvențe „în doi membri”, care formează un schimb conversațional de replici. În analiza conversației, aceste perechi sunt numite *perechi de adiacență* (*adjacency pairs; paar sequenzen*). Aceste secvențe au caracter *dialogic* și se înscriu sub semnul *obligativității*. Astfel, „se poate considera ca o *îndatorire socială* faptul că o întrebare va primi un răspuns”⁵. Dacă nu se întâmplă așa, trebuie impuse sancțiuni:

„Zoe: Ce-ai făcut, Ghiță? Ai fost la Cașavencu?

Pristanda: Am fost, coană Joițico ...” (Caragiale, *Teatru*, p. 86).

Secvențele „în doi membri” (perechile de adiacență) se pot observa foarte bine în cadrul diverselor secvențe ale actelor de vorbire, ca de exemplu:

---

¹ H. Garfinkel, *Remarks on ethnomethodology*, în J.J. Gumperz, D.H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

² Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, București, Editura All Educational, 1999, p. 43 [= Ionescu, *Conversația*].

³ Vezi H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson, *A simple systematics for the organization of turn-taking in conversation*, în „Language”, 50, 1974, p. 696-755.

⁴ J. Meibauer, *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999, p. 133 [= Meibauer, *Pragmatik*].

⁵ *Ibidem*, p. 134.

1) salut/răspuns la salut:

„Fifina (care a intrat numaidecât după Iulia, trece degrabă între ei la mijloc, înainte de a ajunge unul la altul; către Peruzeanu, făcându-i o reverență gingașe): Bună dimineața, domnule.

Peruzeanu (contrariat, aparte): Fifina! Nu mă-ndoiam!

(Stăpânindu-se, tare) Bună dimineața, doamnă.” (Caragiale, *Teatru*, p. 262);

2) întrebare/răspuns:

„Tipătescu: Ei? ... s-a pus patruzeci și patru de steaguri?

Pristanda (cu tărie): S-a pus, coane Fănică, s-a pus ... Poate unul-două să le fi dat vântul jos ... da' s-a pus ...” (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

„Trahanache: Fănică a ieșit?

Pristanda: Ba nu, coane Zahario, vine numaidecât, momental e dincolo ... A! iată conul Fănică.” (Caragiale, *Teatru*, p. 75);

„Tipătescu (apare în fund cu un fecior): Unde e Ghiță?

Feciorul: L-am căutat în tot târgul, coane Fănică, nu e.” (Caragiale, *Teatru*, p. 82);

„Trahanache: Joițico! (Către Tipătescu). A aflat?

Tipătescu: Știe tot!” (Caragiale, *Teatru*, p. 86);

„Zoe: Unde e? Unde poate să fie Cațavencu?

Tipătescu: Nu știu: a fugit, a murit, a intrat în pământ...” (Caragiale, *Teatru*, p. 125);

3) ofertă/acceptare/respingere:

„Tipătescu: Să-mi afli ce scrisoare e aia și de cine e vorba.

Pristanda: Ascult, coane Fănică.” (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

„Tipătescu: Dacă s-ar putea să punem mâna pe firul ăsta – nu doar că mi-e teamă de intrigile proaste ale lui Cațavencu – dar n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvârșire, ș-apoi să-l lucrăm pe onorabilul!

Pristanda: Curat să-l lucrăm!” (Caragiale, *Teatru*, p. 74);

4) reproș/dezvinovățire:

„Pristanda (mâhnit): Îmi pare rău! tocmai coana Joițica, tocmai dumneei, care de! ... să ne așteptăm de la dumneei la o protecție ...

Tipătescu: Apoi, ea n-a zis-o cu răutate, a zis-o de glumă. Nu știe și nenea Zaharia și ea că ești omul nostru ...” (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

„Tipătescu (râzând): Le-ai mai numărat o dată pe toate astea și aduni rău ...

Pristanda: Doamne păzește, coane Fănică, să trăiți, patruzeci și patru, în cap... patruzeci și patru... Cum zic, unul-două, poate vântul... ori cine știe...” (Caragiale, *Teatru*, p. 72).

Actele de vorbire cu legături de vecinătate reprezintă „un element structural frecvent al conversațiilor, avându-se în vedere, mai ales, faptul că fazele sau etapele de deschidere și încheiere a discuțiilor au marca perechilor de adiacență”⁶.

⁶ *Ibidem*, p. 135.

2. Corecturile

Nicăieri nu s-a manifestat mai clar puterea analitică a studiului conversațional, ca în cazul cercetării corecturilor. Acestea reprezintă „un caz de utilizare defectivă a limbii, caz ce nu aparține obiectului lingvisticii”. Din acest motiv, analiza conversației „are relevanță atât conversațională, cât și structurală, în privința fenomenelor de corectare”⁷.

După E. Schegloff, G. Jefferson și H. Sacks⁸, există trei faze ale organizării corecturii, și anume:

- 1) *Reparandum* (R) = parte a aserției pe baza căreia ia naștere corectura;
- 2) *Inițierea corecturii* (IC) = mijloace lingvistice cu ajutorul cărora este indicată necesitatea corecturii;
- 3) *Realizarea corecturii* (RC) = parte a aserției care înlocuiește *Reparandum*-ul.

În analiza conversațională, se face distincție între *corecturile vorbitorului* (la ceea ce tocmai a afirmat) („Selbstreparaturen”) și *corecturile receptorului* (la ceea ce tocmai a auzit) („Fremdreparaturen”)⁹. Un exemplu în care apare o corectură a vorbitorului la propriile spuse ni-l oferă teatrul lui Caragiale:

„Cațavencu: Da, vom lupta contra guvernului!

Cetățeanul (târât de curent): Da! vom lupta contra (sughitând și schimbând tonul) ... *adică nu* ... Eu nu lupt contra guvernului!” (Caragiale, *Teatru*, p. 106).

Vorbitorul, în acest caz proverbialul cetățean turmentat din *O scrisoare pierdută*, a vrut, inițial, să afirme că va lupta contra guvernului, dar, mai apoi, și-a schimbat aserția, inițiind o corectură.

Prin *corectura receptorului*, se înțelege „modalitatea prin care ascultătorul corectează vorbitorul”¹⁰. Urmărim, în continuare, într-un exemplu excerptat din teatrul lui Caragiale, maniera în care receptorul inițiază corectura la cele spuse de către vorbitor și tot el o realizează:

„Dandanache: Eu la masă o să stau ori lângă d-ta, ori lângă consoarta d-tale...

Tipătescu: Care consoarta mea?

Dandanache: Doamna.

Zoe (aparte): A! idiot!

Tipătescu (impacientat): *Pardon*, domnule Dandanache, doamna e soția d-lui prezident al Comitetului, domnul care v-a adus aici (subliniază silabic), domnul Zaharia Trahanache, doamna Zoe Zaharia Trahanache... eu sunt Ștefan

⁷ *Ibidem*, p. 140.

⁸ E. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks, *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, în „Language”, 53, 1977, p. 361-382 [= Schegloff, Jefferson, Sacks, *Preference*].

⁹ Meibauer, *Pragmatik*, p. 140.

¹⁰ *Ibidem*, p. 142.

Tipătescu, prefectul județului ... cu doamna sunt numai prieten...” (Caragiale, *Teatru*, p. 130).

Avându-se în vedere persoana căreia îi aparține inițiativa corecturii, se poate face distincție între o așa-numită *inițiere proprie* a corecturii („Selbstinitiierung”) și o așa-zisă *inițiere străină* a corecturii („Fremdinitiierung”)¹¹. Astfel, după Schegloff, Sacks și Jefferson¹², există mai multe tipuri de corecturi:

a) inițierea proprie a corecturii de către vorbitor: vorbitorul inițiază corectura și vorbitorul însuși o realizează;

b) inițierea proprie a corecturii de către receptor: vorbitorul îi cere receptorului să facă o corectură și acesta (receptorul) o face;

c) inițierea străină a corecturii de către vorbitor: receptorul îi cere vorbitorului să facă o corectură și vorbitorul însuși o realizează;

d) inițierea străină a corecturii de către receptor: receptorul inițiază corectura și receptorul o realizează.

În general, există tendința ca vorbitorul să inițieze și să facă corecturi, acestea fiind, evident, în strânsă legătură cu aspecte ale politeții („face saving”). Ca *indicatori* pentru inițierea proprie a corecturii, există anumite expresii, ca *sau, deci, în ceea ce privește, nu, eu cred*, dar și întreruperi, întinderi ale sunetelor și pauze. Ca *indicatori* ai inițierii străine a unei corecturi, sunt utilizate particule, precum *hm, vă rog*, apoi diverse întrebări și repetări ale *Reparandum-ului*¹³.

Observând în totalitate corecturile, se poate constata că receptorul și vorbitorul conlucrează activ în conversație, pentru a se înțelege reciproc.

3. Presecvențe

Presecvență este termenul care desemnează „atât un anumit tip de intervenție: aceea care prefigurează un mod specific de acțiune (deci un tip specific de act verbal), cât și secvența din care face parte această intervenție”¹⁴.

Termenul *presecvență* reprezintă „un anumit fel de contribuție la conversație și un anumit fel de secvență care conține o asemenea contribuție (presecvență tip contribuție și presecvență tip secvență)”¹⁵. Se observă, spre exemplu, că o chemare conține o contribuție care include motivul pentru apelul respectiv, ca în exemplul (2):

(2) K: Mamă

M: Da, dragă

¹¹ *Ibidem*, p. 142.

¹² Schegloff, Jefferson, Sacks, *Preference*, p. 362.

¹³ Meibauer, *Pragmatik*, p. 142.

¹⁴ Ionescu, *Conversația*, p. 55.

¹⁵ St.C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 343 [= Levinson, *Pragmatik*].

K: Vreau o cârpă/să curăț geamurile (J. M. Atkinson, P. Drew, *Order in Court*, London, 1979, p. 46) [= Atkinson, Drew, *Order*].

Datorită faptului că motivele pentru lansarea unui apel sunt numeroase, apelurile sunt, în general, presecvențe tip contribuție, majoritatea acestora prefigurând acțiunea specifică pe care o preced.

Structura unor intervenții „este transparentă pentru tipul de act verbal pe care intenționează să-l realizeze ulterior emițătorul”, asemenea intervenții având rolul „de a verifica disponibilitățile receptorului pentru actul intenționat, deschizând secvențe conectate într-un mod specific cu cele de bază”¹⁶.

Presecvențele reprezintă pentru inițiatorul conversației „un mod strategic de a evita un act de solicitare și de a declanșa o ofertă de cooperare din partea interlocutorului”, funcția strategică a unor presecvențe, legată de „atenuarea șocului unui anunț cu conținut neplăcut pentru interlocutor”, reflectând, de asemenea, „o atitudine cooperativă”¹⁷. În acest sens, am ales câteva pasaje din teatrul lui Caragiale, pasaje ce conțin presecvențe:

„Tipătescu: Spune odată istoria de-aseară, că mă grăbesc.

Pristanda: Bine ziceți, coane Fănică. [...] și bineșor ca o pisică, mă sui pe uluci să mă pui s-ascult: *auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți, ca la teatru.*

Tipătescu (interesându-se): Ei, ce?

Pristanda: Jucaseră stos.” (Caragiale, *Teatru*, p. 72);

„Tipătescu: Las’ că le dau eu voturi.

Pristanda: *Da să vedeți ce s-a-ntâmplat... coane Fănică.* Din vorbă-n vorbă, Cațavencu zice: ...” (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

Prin intermediul presecvențelor se realizează, adesea, legătura dintre discursul inițial și discursul de bază al conversației. Presecvențele sunt, deci, „nu numai o strategie cooperativă, ci și un factor al coeziunii structurale a conversației”¹⁸:

„Tipătescu: Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față ... *Să-mi dai voie să-ți spui ceva...* Ia, poftim, ia poftim, mă rog.

Cațavencu: Stimabile domn, d-tale îți place să joci pe față, primesc.

Tipătescu: Așa [...] Astfel dar, onorabile domn, d-ta – prin ce mijloace nu-mi pasă! – posedezi o scrisoare a mea, care poate compromite onoarea unei familii...” (Caragiale, *Teatru*, p. 99).

În cadrul presecvențelor, există *presolicitări*, *preoferte*, *preanunțuri*, *preinvitații*, *preîncheieri* etc. *Preîncheieri*, adesea realizate ca *Okay*, sunt recunoscute ca „inițiative de încheiere potențiale, altfel, fără ele, încheierile intervențiilor comunicaționale neputând fi identificate”¹⁹.

¹⁶ Ionescu, *Conversația*, p. 55.

¹⁷ *Ibidem*, p. 61.

¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

¹⁹ Levinson, *Pragmatik*, p. 343.

Alte modalități clare, evidente, de presecvență tip contribuție sunt, printre altele, *preinvitațiile*, ca următoarele:

(3) „A: *Ce faci?*”

B: Nimic.

A: Vrei ceva de băut?” (Atkinson, Drew, *Order*, p. 253);

O presecvență tip contribuție „nu este o contribuție oarecare, care ocurează înaintea oricărei alte contribuții (majoritatea contribuțiilor la conversație au această caracteristică); ea este o contribuție care are un loc specific într-un anumit fel de secvență cu caracteristici distinctive”²⁰. Plecând de la o astfel de caracterizare a presecvențelor tip contribuție, Levinson găsește și alte feluri de presecvențe, cum ar fi, de exemplu, *prerugămințile*, ca de exemplu:

(4) „A: *Aveți ciocolată fierbinte?*”

B: mmhmm

A: Puteți să-mi dați ciocolată fierbinte cu frișcă?”

B: Sigur.” (M. Merritt, *On questions following questions (in service encounters)*, în „*Language in Society*”, 5.3, 1976, p. 337).

În același mod, fiind asemănătoare cu presecvențele anterioare, pot fi recunoscute și *prestabilirile unor întâlniri*:

(5) „A: *Mmm / ce faci astăzi ?*”

B: Mmm / păi / lucrez.

A: Îmm / de ce / mmm / ai vrea să treci pe la mine după aceea?”

B: Nu pot // cred că nu.” (Levinson, *Pragmatik*, p. 345).

O clasă interesantă de presecvențe este reprezentată de *preanunțuri* sau *preinformări*. Ele „servesc la câștigarea accesului la o contribuție comunicativă extinsă”²¹:

(6) „A: *Oh, ghici ce s-a întâmplat?*”

B: Ce?”

A: Profesorul Deelis a intrat și a pus o altă carte în ordinea impusă de el.” (A. Terasaki, *Pre-announcement Sequences in Conversation, Social Science Working Paper*, 99, School of Social Science, University of California, 1976, pg. 36).

Concluzii

Articolul de față face referiri la trei concepte de bază ale modelului etnometodologic în analiza conversațională, cu aplicație la piesele de teatru ale lui I.L. Caragiale. Dacă *corecturile* reprezintă un caz de utilizare defectivă a limbii, iar *perechile de adiacență* sunt secvențe „în doi membri”, care formează un schimb conversațional de replici, conceptul de presecvență acoperă realitatea

²⁰ *Ibidem*, p. 344.

²¹ *Ibidem*, p. 345.

pragmatică reprezentată de un *anumit* fel de contribuție la conversație și de un *anumit* fel de secvență, care conține o asemenea contribuție (presecvențe tip contribuție și presecvențe tip secvență).

Izvoare

I. L. Caragiale, *Teatru*, Timișoara, Editura Facla, 1983.

Bibliografie

J. M. Atkinson, P. Drew, *Order in Court*, London, 1979.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, București, Editura „All Educational”, 1999.

Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994.

Meibauer, J., *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1994.

E. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks, *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, în „Language”, 53, 1977, p. 361-382.

Konzepte des ethnomethodologischen Modells in der Gesprächsanalyse mit Auswendung auf die rumänische Sprache

Es handelt sich, in dieser Arbeit, um drei Konzepte der Pragmatik: „Nachbarschaftspaare”, „Reparatur” und „Präsequenzen”.

Wir wenden uns einer lokalen Lenkungsorganisation im Gespräch zu, nämlich den „Nachbarschaftspaaren” – den sozusagen gepaarten Äusserungen, für die Frage-Antwort, Gruss-Gruss, Angebot-Annahme, Entschuldigung-Herunterspielung (z. B. „macht nichts”) etc.

„Reparatur-initiation im nächsten Beitrag” lädt zur Korrektur des vorigen Beitrags im nächsten Beitrag ein. Ein Gebiet, wo die Präferenzstrukturierung routinemässig innerhalb der Beitragsgrenzen und darüber hinaus funktioniert, ist die Organisation der „Reparatur”. Hier sind zwei Unterscheidungen wichtig: erstens die „selbstinitiierte” gegenüber „fremdinitiierte” Reparatur – d. h. unaufgeforderte Korrektur durch einen Sprecher gegenüber Korrektur nach Aufforderung; zweitens Selbstkorrektur, d. h. Korrektur, die der Sprecher der problematischen oder zu korrigierenden Einheit vornimmt, gegenüber „Fremdkorrektur”, die durch eine andere Partei vorgenommen wird.

Der Terminus Präsequenz wird in systematischer Weise ambig verwendet, und zwar für eine gewisse Art Redebeitrag und eine gewisse Art Sequenz, die einen solchen Beitrag enthält. Wir haben z. B. bemerkt, dass ein Aufruf einem Beitrag vorausgeht, der einen Grund für den Aufruf enthält. Die meisten Präsequenzen sollen jedoch die spezifische Handlungsart präfigurieren, der sie vorangehen.